

Олена ЗАВАЛЬНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, спорт, фізична культура, патріотизм, спортивно-патріотичне виховання.

Сучасне українське суспільство як ніколи потребує не тільки високоосвічених, але й патріотично налаштованих громадян. Спорт як фізична, виховна й ігрова діяльність покликаний формувати патріотичні почуття особистості.

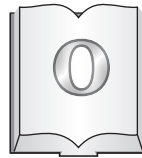
У її патріотичному вихованні велике значення також мають різні форми фізкультурно-масової роботи, спрямованої, крім іншого, й на формування і розвиток морально-вольових якостей індивіда, генерування в нього досвіду служіння вітчизні та готовності до її захисту.

Водночас патріотизм може бути сформований лише внаслідок цілеспрямованого впливу на свідомість людини, її емоційно-вольову сферу, з одного боку, та як продукт самореалізації особистості – з іншого.

УДК 37.035.6:796.011.1

ЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ У ВИХОВАННІ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ОСОБИСТОСТІ

© Завальнюк О., 2015

днією з найбільш важливих складових становлення та розвитку патріотичної свідомості та почуттів особистості є фізичне виховання та спорт. У педагогіці чітко визначена їх мета і спрямованість – зміцнення здоров'я, підготовка людини до праці, оборони, формування сили, швидкості, витривалості, спритності. Фізкультурно-спортивна діяльність припускає інтеграцію якостей особистості, яка містить у собі внутрішню свободу, гідність, любов до Батьківщини, повагу до влади, дисциплінованість, прояв патріотичних почуттів, культури міжнародного співробітництва. За сучасних умов фізкультурно-спортивна діяльність повинна передбачати не тільки розкриття особистісного фізичного потенціалу людини, а й його розвиток в інтелектуальній, творчій і соціальній сферах, оскільки суспільство потребує людей освічених, з високим рівнем інтелектуальних здібностей, з творчими задатками до діяльності.

Спорт і фізична культура є важливою складовою загальної культури будь-якого розвиненого суспільства. Вони є

об'єктивними потребами суспільства й особистості, соціальними цінностями, важливими елементами культури, які сприяють зміцненню здоров'я (як фізичного, так і духовного) кожної людини і приводять до оздоровлення всієї нації. Саме інтеграційні, духовно-фізичні можливості спорту, освоєння людиною комплексу її ціннісно-діяльнісного потенціалу все частіше розглядаються як потужний чинник оздоровлення людини, її самовизначення в сучасному світі, самореалізації у сфері освіти, праці, дозвілля, а отже, і в прогресі суспільства в цілому.

Основний напрям сучасної педагогіки з позицій соціогуманітарної освіти, на думку багатьох учених, полягає в переході на принципи здоров'язберігального і здоров'яформувального підходів, в основі яких лежить системно-діалектична соціокультурна парадигма, яка пояснює явища культури як механізм захисту людського життя за допомогою перетворення всіх систем організму культурними зразками соціалізації. Вивчення підходів до визначення поняття «спорт» і «фізична культура особистості» дозволяє розглянути їх як соціально-детерміновану складову загальної культури людини з її громадянськими почуттями, яка є якісним, системним, динамічним станом, що характеризується певним рівнем спеціально утвореної фізичної досконалості, мотиваційно-ціннісних орієнтацій і соціально-духовних цінностей, придбаних у результаті виховання й інтегрованих у фізкультурно-спортивній діяльності, культурі способу життя, духовності та психофізичному здоров'ї [7].

Слід зазначити, що фізична культура представлена як у школі, так і у вищих навчальних закладах як навчальна дисципліна і як найважливіший компонент формування цілісного розвитку особистості студента. Як складова загальної культури, вона входить обов'язковим розділом у гуманітарний компонент освіти, значущість якого виявляється через гармонізацію духовних і фізичних сил особистості. Загалом спорт визначають як фізичну, виховну та ігро-

ву діяльність. При цьому конкретний набір указаних характеристик у різних авторів різний. Але формування патріотичних почуттів особистості відбувається у контексті виховної діяльності. Так М. Пономарьов вважає, що спорт – соціальний інститут виховання, який має характер ігрової фізичної діяльності, яка пов'язана із зіставленням рівня розвитку фізичних і духовних здібностей [3, с. 13].

Спорт як чинник виховання патріотизму необхідно розглядати крізь призму патріотичного виховання, яке є складною керованою системою, що включає розмаїття взаємопов'язаних між собою елементів, внутрішніх стійких зв'язків і стосунків об'єктивного і суб'єктивного характеру, а також підсистеми змістового, організаційного і методичного плану. Спортивно-патріотичне виховання, яке є одним з напрямів патріотичного виховання, спрямоване на розвиток морально-вольових якостей, виховання сили, спритності, витривалості, стійкості, мужності дисциплінованості в процесі занять фізичною культурою і спортом, формування досвіду служіння вітчизні й готовності до захисту Батьківщини, що і є ознакою патріотизму.

Зазначимо, що у патріотичному вихованні особистості велике значення має фізкультурно-масова робота, яка повинна починатися з навчання у школі. Це пояснюється тим, що вона є популярною серед учнівської молоді, однією з ефективних форм їх усебічного розвитку. Узагалі є різноманітні спортивні форми та методи патріотичного виховання, які виховують патріотичні почуття особистості, наприклад, змагання зі спортивних ігор; військово-патріотична спортивна гра «Зірниця»; туристські походи місцями слави українського народу. Ці організаційні форми теж мають відношення до спорту/фізичної культури, компенсують нестачу урочних занять і сприяють підвищенню патріотичної вихованості старших підлітків та формуванню суспільних і особистих ціннісних орієнтацій.

Наприклад, метою туристичного походу є активний відпочинок; заохочення

до здорового способу життя; розширення морально-ціннісних орієнтацій; зміцнення тілесного і духовного здоров'я; розвиток основних фізичних якостей; загартування характеру; закріплення нових знань, рухових умінь і навичок; забезпечення внутрішньої єдності цінностей здоров'я молоді з базовими моральними і духовними цінностями. Саме ця діяльність найбільше сприяє патріотичному вихованню особистості в процесі фізкультурно-масової роботи. А під час проведення змагання зі спортивних ігор стимулюється мотивація учнів, підвищується їхня активність, ініціативність, винахідливість. Для забезпечення ефективності колективних дій молоді потрібно дотримуватися відповідних соціонормативних вимог. Зміст спортивних змагань повинен відповідати завданням патріотичного виховання; під час проведення спортивних змагань урахувалися психологічні, фізіологічні, вікові та статеві особливості учнів, дотримувалися моральні норми поведінки; у процесі організації змагань учні поступово готувалися до майбутньої професійної діяльності [9, с. 11].

Необхідно звернути увагу ще на одну популярну спортивну форму та метод патріотичного виховання особистості – спортивно-вишкільний пластовий табір. Програма спортивно-вишкільного табору включає навчання (теоретичні та практичні заняття) та змагання з футболу, волейболу, гандболу, американського футболу, бейсболу, бадмінтону, легкої атлетики, стрільби, настільного тенісу, гімнастики, бойового гопака, народних танців, а також теренові ігри, змагання, смуги перешкод тощо та передбачає підготовку до змагань більшого масштабу – спартакіади [10, с. 285]. Спортивно-вишкільний табір – це спеціалізований спортивний пластовий табір, метою якого є надання учасникам основних знань із різних видів спорту та можливість розвивати спортивні здібності. Але завдання табору не готувати чемпіонів у спорті, а, використовуючи спорт як засіб, що має завдання виховувати лідерів у житті, формувати патріотичну свідомість, національ-

ну духовність і почуття колективізму на засадах християнської моралі, духовності та плеканні національних традицій. Усі ці різноманітні спортивні форми та методи патріотичного виховання і є чинниками, які допомагають виховувати патріотичні почуття особистості.

Професійний спорт також має велике значення щодо формування патріотизму в молоді вже на рівні впливу на її національну свідомість. Держава повинна забезпечити всі умови для розвитку спорту. Однією з таких умов є мобілізація ресурсів для розвитку системи дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ) у контексті позашкільної освіти. Програмами ДЮСШ визначені напрями діяльності позашкільних навчальних закладів спортивного профілю, що забезпечують розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, створюють необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку та дозвілля дітей і молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортивного резерву для збірних команд України. На жаль, не у всіх регіонах вони функціонують відповідно до потреб молоді та своїх статутних зобов'язань.

Крім того, «великий» спорт є основою у формуванні державного патріотизму, особливо під час виступу за свою країну. На сьогодні в дитячо-юнацьких спортивних школах займається 615 911 вихованців, що становить майже 11% від загальної кількості учнів і студентської молоді України віком від 6 до 18 років [8, с. 294]. Проблема спортивного виховання стоїть в Україні дуже гостро у зв'язку з інтернет-залежністю молоді. Інтернет, соціальні мережі – усе це втягує людей у віртуальний світ, який формує свої цінності, а точніше, їх відсутність. Потрібна чітка програма держави з розвитку спорту, за допомогою якої необхідно культивувати любов до спорту, здорового способу життя, виховувати почуття патріотизму.

На сьогодні спорт усе-таки є дуже популярним серед молоді. Фізична культура і спорт є одними з ефективних засобів про-

філактики захворювань, зміцнення здоров'я і підтримки високої працездатності людини. Регулярні заняття з фізичної підготовки дозволяють не тільки оволодіти руховими навичками, необхідними для професійної діяльності, і розвинути фізичні якості, але й сприяють вихованню патріотизму громадян, допомагають загартувати характер, підготувати себе до захисту Батьківщини. На думку В. Видріна, фізичну культуру і спорт можна беззаперечно віднести до тих видів діяльності, через які особистість проявляє свої цінності і створює їх. Цінності тут можуть виявлятися або у вигляді здоров'я, фізичного вдосконалення, або як конкретні результати (зайняте місце, рекорд), або опосередковано – підвищення продуктивності праці, загальної вихованості й культурності людини [4, с. 9].

Слід звернути увагу на те, що і професійний спорт має велике значення щодо виховання патріотичних почуттів особистості, соціалізація якої відбувається і за межами освітнього простору. Головною метою роботи в процесі фізичного вдосконалення є розвиток якостей особистості, громадянина, спортсмена, що відповідають національно-державним інтересам, формування моральної і психічної готовності працювати на користь країни, активно й захоплено змагатися в будь-яких екстремальних умовах спортивного поєдинку в ім'я Батьківщини, вірності спортивному обов'язку, дисциплінованості й відповідальності за належність до збірної команди своєї країни, області, міста, навчального закладу. Таким чином, основним завданням усієї діяльності спеціалістів у сфері фізичної культури і спорту має бути виховання важливості державного патріотизму в підростаючого покоління, формування у свідомості кожного підлітка, хлопця, дівчини розуміння залежності дола країни, народу від того, якою мірою всі вони керуватимуться в своїх діях патріотичним початком [6, с. 252].

«Для престижу нації по-справжньому важливі дві речі: польоти в космос і золоті олімпійські медалі», – сказав 35-й президент США Джон Кеннеді на початку 60-х

років минулого століття [5]. Спорт виховує патріотизм у вболівальників і спортсменів і водночас сам зростає на його ґрунті. Люди сліdkують за змаганнями та грою, уболівають за улюбленими спортсменами та спортивними командами. Значна кількість уболіває не тільки перед телевізорами, а йде на стадіони, їде в інші міста й країни, щоб мати змогу бути присутніми на грі чи змаганні, на собі відчуті атмосферу спортивної події.

Спортивна команда, що виступає за якесь конкретне місто чи країну, отримує впевненість у власних силах завдяки підтримці уболівальників; намагається відстояти честь і гідність батьківщини. Окрім того, підтримка цієї команди зближує вболівальників, пробуджує в них почуття гордості за свою команду, за своє місто чи країну. Не так давно ми самі мали змогу спостерігати та бути присутніми на значній події для України – Чемпіонаті Європи з футболу «Євро-2012». Не тільки міста, у яких проходив чемпіонат, а й уся країна поринула в атмосферу цього футбольного змагання. Євро-2012 це наймасштабніша подія в історії незалежної України і найкраще організований спортивний захід. Цей турнір установив надзвичайно високі стандарти організації футбольних матчів. Синьо-жовті прапори майоріли і в Донецьку, і в Севастополі, і у Львові. Люди відчували себе громадянами однієї країни. Усі вболівали та переживали за свою збірну, відчували гордість за свою країну, за те, що саме в Україні відбувається подія такого рівня.

Багато з наших спортсменів може стати справжнім прикладом для молодих людей. Кому зараз не відоме ім'я славетного стрибунка з жердиною Сергія Бубки? Він прославив рідну Батьківщину як неодноразовий чемпіон світу та Олімпійських ігор. Світовий рекорд, встановлений Сергієм Бубкою, ще й досі не побитий, хоч як не намагаються зробити це його конкуренти. Лілія Підкопаєва, брати Клички, Руслан Пономарьов, Яна Клочкова, Андрій Шевченко – ці спортсмени своїм талантом та працею підняли імідж українського спорту та й загалом України на новий, значно вищий

рівень. Крім того, ці великі спортсмени є прикладом та кумирами для сотень тисяч дітей, які прагнули чи прагнуть бути схожими на них.

Безумовно, як приклад необхідно ставити і спортсменів з обмеженими фізичними можливостями. Адже це люди, які мають неймовірну силу волі, яку варто брати за приклад. Від них іде надзвичайна самовіддача, вони можуть навчити, як потрібно жити, творити й займатися спортом. Загалом українські пара олімпійці, незважаючи на обмежені фізичні можливості, продовжують здобувати переможні місця у змаганнях різного рівня. Ми повинні пишатися ними, бо такий професіоналізм, мужність і патріотизм знову підтверджують авторитет нашої держави.

На підставі наведених прикладів спортивних досягнень можна сказати, що спорт відіграє значну роль у формуванні патріотичних почуттів. Патріотизм може бути сформований лише в результаті узгодженого впливу на свідомість, емоційно-вольову сферу в поєднанні з організацією відповідної діяльності. Молоді надані можливості для реалізації своїх потреб та інтересів. Тому дуже важливо зацікавити молодь новими видами і формами патріотичної виховної діяльності.

Спортивна діяльність, виховуючи патріотизм, формує морально-вольові якості (чесність, справедливість, відповідальність, працьовитість, дисциплінованість, доброзичливість, рішучість, цілеспрямованість, сміливість, сила волі), розвиває в юнаків призовного віку почуття любові до Батьківщини і високої відповідальності за свою спортивну підготовку. Спортсмени-школярі прагнуть прославити свій колектив новими спортивними досягненнями, що є однією з найважливіших форм прояву патріотизму. Крім того, у процесі занять спортом проявляються і формуються національні відносини між спортсменами та тренерами різних районів, міст, держав. Спорт і спортивні змагання об'єднують і зближують різні народи, духовно-моральну культуру різних етносів і національностей, ви-

ховують любов і відданість до своєї Батьківщини, виступають як засоби морального та патріотичного виховання.

Видатний іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет, свого часу розглядаючи роль спорту у суспільстві, первинну роль у житті людини і суспільства відводив грі, вважаючи, що всі види діяльності, пов'язані з досягненням будь-яких практичних, утилітарних цілей, – це життя іншого порядку. Ігрова ж діяльність має для людини сутнісний сенс і значення, бо в її безцільності життєва початкова активність виявляється органічно й невимушено, має творчий характер. Кращий приклад такої безцільної напруги сил і творчості Ортега-і-Гассет убачав у спорті, який він відносив до категорії вищих форм діяльності. У роботі «Про спортивно-святковий сенс життя» він висунув тезу про те, що саме спорт є основою культури і цивілізації, що культура – донька не природи, а спорту» [2].

Головною цінністю спорту є свобода самореалізації особистості в такій проекції культури, як змагання вмінь і можливостей людської тілесності та розуму. Серед ціннісних орієнтацій особистості в спорті особливе місце посідають соціальне благо, моральне добро, естетичні характеристики. Значна роль належить спрямованості особистості на самовиховання, самовдосконалення, самоподолання, а отже, на самореалізацію і самоствердження. Ціннісними орієнтаціями особистості в сучасному спорті є також суспільне визнання, покращення власних фізичних можливостей і навичок, підвищення рівня інтелекту та збільшення світоглядного горизонту; отримання матеріального та морального задоволення, прагнення до досконалості, поліпшення особистих, групових і абсолютних рекордів, забезпечення себе і родини високими соціальними стандартами [1, с. 15]. На сучасному етапі становлення української державності патріотизм як ціннісна орієнтація у спорті набуває особливого значення у зв'язку з потребою захисту економічних, політичних і соціокультурних інтересів країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацунов С. М.** Спорт в системі цінностей: теоретичний аналіз [Електронний ресурс] / С. М. Бацунов // Нова парадигма: Філософія. Політологія. Соціологія : журнал наукових праць. – К. : НПУ, 2007. – Вип. 62. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum./Sprr/2006_1/batsunov.pdf.
2. **Бацунов С. М.** Спорт як соціокультурний феномен : автореф. дис. На здобуття наукового ступеня канд. філос. Наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Сергій Миколайович Бацунов. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
3. **Визитей Н. Н.** Физическая культура и спорт как социальное явление / Н. Н. Визитей. – Кишинев : Изд-во «Штиинца», 1986. – 161 с.
4. **Выдрин В. М.** Физическая культура как ценность / В. М. Выдрин. – Л. : Знание, 1976. – 12 с.
5. **Корчагина М.** Великое противостояние [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alleyasporta.ru/article/view/223>
6. **Кутлубаева А. Т.** Спортивно-патриотическое воспитание в сфере физической культуры / А. Т. Кутлубаева // Казанская наука. – 2010. – № 9. – Вып. 2. – С. 251–253.
7. **Овчинников С. А.** Физическая культура личности как ведущий фактор в системе формирования здорового образа жизни студента : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования [Электронный ресурс] / Сергей Анатольевич Овчинников. – Н. Новгород, 2006. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/fizicheskaya-kultura-lichnosti-kak-vedushchii-faktor-v-sisteme-formirovaniya-zdorovogo-obraz>
8. **Роттерс Т. Т.** Постановка проблеми організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах / Т. Т. Роттерс, В. М. Мазін // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 24 (77). – С. 294–301.
9. **Тимчик М. В.** Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Микола Валерійович Тимчик. – К., 2012. – 19 с.
10. **Шелудешева М. В.** Спортивно-вишкільний пластовий табір «Калиновий оберіг» як форма фізичного виховання молоді / М. В. Шелудешева // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 10. – С. 284–287.

REFERENCES

1. **Batsunov S.M.** Sport in the system of values: theoretical analysis [electronic resource] / S. M. Batsunov // Nova paradigm: Filosofiia. Politolohiia. Sotsiologiia: zhurnal naukovykh prats. – K: NEA, 2007. – Vyp. 62. – Access: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum./Sprr/2006_1/batsunov.pdf
2. **Batsunov S.M.** Sport as a socio-cultural phenomenon: author. thesis. for a degree of candidate on Philosophy Sciences: specialty. 09.00.03 «Social Philosophy and Philosophy of History» / Serhii Mykolaiovych Batsunov. – Zaporizhzhia, 2012. – 20 s.
3. **Visitei N.N.** Physical culture and sport as a social phenomenon / N.N. Visitei. – Kishinev: Izd-vo "Shtiintsa", 1986. – 161 s.
4. **Vydrin V.M.** Physical culture as a value / V. M. Vydrin. – L: Znaniie, 1976. – 12 s.
5. **Korchagina M.A.** Great confrontation [electronic resource]. – Access: <http://www.alleyasporta.ru/article/view/223>
6. **Kutlubaeva A.T.** Sports-patriotic education in physical education / A.T. Kutlubaeva // Kazanskaia nauka. – 2010. – № 9. – Vyp. 2. – S. 251-253.
7. **Ovchinnikov S.A.** Physical training of the person as a leading factor in the formation of a healthy lifestyle of a student: author.dis. for a degree of PhD. ped. sciences: spec. 00.01 13. «General pedagogy, history of pedagogy and education [electronic resource] / Sergey Ovchinnikov. – Nizhnii Novgorod, 2006. – Access: <http://www.dissercat.com/content/fizicheskaya-kultura-lichnosti-kak-vedushchii-faktor-v-sisteme-formirovaniya-zdorovogo-obraz>
8. **Rotters T.T.** Statement of problem of training process organization in sports schools for children and teenagers / T.T. Rotters, V.M. Mazin // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vishchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk, prats. – Zaporizhzhia, 2012. – Vyp. 24 (77). – S. 294-301.
9. **Tymchyk M.V.** Patriotic training of senior teenagers in the process of physical mass work: author. dis. on a degree of candidate ped. sciences: spec. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vykhovannia i» / Mykola Valeriiovych Tymchyk. – K., 2012. – 19 s.
10. **Sheludsheva M.V.** Sports and plast camp «Kalynovi Oberhg» as a form of youth physical training / M. B. Sheludsheva // Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. – 2009. – № 10. – S. 284-287.